

ВЕЧЕРНІЦІ

(ОПОВІДАННЯ М. ГОГОЛЯ)

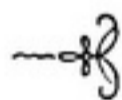
СКЛАДЪ

МИХАЙЛА ОБАЧНОГО Й ЛЕСІ УКРАЇНКИ,

ПІДЪ РЕДАКЦІЄЮ

ОЛЕНИ ПЧІЛКИ.

ЗАХОДОМЪ М. ТКАЧЕНКА.

Коштує 15 копійекъ або 17 кр.

ЛВІВЪ, 1885.

Зъ друкарні Товариства имени Шевченка,
підъ зарядомъ К. Беднарського.

✓
ВНООФ
ЗВІРЕНО 20 *08* р.

ДПБ АН УРСР-1885

ВЕЧЕРНИЦІ

НА ХУТОРІ ПІДЪ ДИКАНЬКОЮ.

ОПОВІДАННЯ, ПУЩЕНІ ВЪ СВІТЬ ПАСІШНИКОМЪ

РУДИМЪ ПАНЬКОМЪ

I.

ЗАПРОПАЩА ГРАМОТА.

II.

ЗАЧАРОВАНЕ МІСЦЕ.

ПЕРЕДМОВА ПАНЬКА РУДОГО.

„Се щó за дивовіжа? „Вечерниці на хуторі підъ Диканькою“! Що се за вечерниці? І шпурнувъ у світъ якийсь пасішникъ! Слава тобі Господи! щé мало оскубли гусей на пір'я, та перевели ганчір'я на паперъ! Щé мало народу, всякого званія і всякої масти, покаляло пальці у тому чорнилі! Призвела жь лиха година ще й пасішника попертись у слідъ за иншими! Далєбі, друкованого паперу розвелось уже стілько, що хутко не придумаєшъ, щобъ таке й загортати въ ёго!

Чуло, віщувало моє серце всі сії речі ще за місяць!... Себъ-то, я жь кажу, що нашому брату, хуторянину, та виткнути нісь ізъ свого закутка у великий світъ — батьку мій! — се все одно, якъ трапляється, часомъ зайдешъ у покої до великото пана: всі обступлять тебе і почнуть чіплятися! Щебъ нічóго, колибъ тамъ старша челядь; ні, яке небудь обшарпане хлоп'я, глянути на ёго — дрáнтя, що отамъ шпортається на задньому дворі, і те причéпиться, — і почнуть зъ усіхъ боківъ тупати на тебе: „Куди? Куди? чого? Геть собі, мужикъ, геть!...“ Я вамъ скажу!... Та що й казати!... мені лєхше двічі на рікъ поїхати у Миргородъ, — де мене отъ уже пять літъ якъ не бачивъ

ні підсудокъ зъ земского суду, ні шановний панотець, — аніжъ поткнутись у той великий світъ; а поткнувся, — плачъ, не плачъ, — давай одповѣдь!

У насъ, ласкаві четці, не у гнівъ вамъ будь сказано, (ви, може, розгніваєтесь, що пасішникъ говорить до васъ такъ просто, мовбы якому своєму сватові, або кумові!), у насъ, на хуторахъ, ведеться зъ давна: якъ тільки скінчиться робота на полі, мужикъ залізе на пічъ спочивати на цілу зіму, і нашъ братъ заховає своїхъ пчіль у темний земнікъ; отожд коли ні журавлівъ у небі, ні грушокъ на дереві не побачите більшъ, — тоді, тільки вечіръ, вже певнісінько де небудь въ кінці улиці маячить огникъ; регіть, співи чути зъ-далека, грає сопілка, а часомъ і скрипка; гдминь, гаміръ... Се въ насъ вечерниці. Вони, маєте собі, скидаються на ваші балі; тільки не можна сказати, щобъ зовсімъ.. На балі коли ви йдете, то тільки для того, щобъ подрігати ногами, та напозіхатись въ кулакъ; а у насъ — збереться у одну хату гуртъ дівчатъ зовсімъ не для бенкету, а зъ веретенами та зъ гребінками. І зпершу, здається, мовъ-бы й діло роблять: гудуть веретена, льються пісні, і кожна не одведе й очей на бікъ; тільки жъ, якъ налетять парубки зъ музикою, — здійметься галасъ, заведеться пустовання, підуть танці і почнуться такі штуки, що й розказати не можна.

Тільки краще всього, коли зібьються усі въ тісну купку, та почнуть загадувати загадокъ, або просто теревені розводити. Боже ти мій! чого тільки не нака-

кажуть! звідкіля старовині не видеруть! якихъ страховинъ не наверзуть! Нігде, може, не було розказано стілько дивного, якъ на вечерницяхъ у пасішника Рудого Панька. За-віщо мене прозвали мене миряне Рудимъ Панькомъ, — їй Богу, не можу сказати! І волосся жъ, здається, у мене теперъ більшъ сиве, ніжъ руде. Та у насъ, не прогнівайтесь, такий звичай: якъ дадуть люде яке прозвище, то й у вікъ віківъ воно зостанеться.

Бувало зберуться, проти свята, добрі люде у-гості, въ пасішникову хижку, посідають за стіль і тоді прошу тільки слухати! І то сказати, що люде були не простого розбору, не які небудь мужики хуторянські... такъ, може иншому і повіще пасішника, зробили бь своєю гостинною честь.

Отъ наприкладъ, чі знаєте ви дяка Диканської церкви, Хому Григоровича? Отъ такъ голова! Що за оповідання вінъ умівъ розказувати! Два жъ тихъ оповідання знайдете ви въ сій книжечці. — Вінъ ніколи не носивъ пістрёвого каптана, який вамъ часто доведця бачить на селянськихъ дякахъ; отъ заходьте до ёго хоть і въ будень, — вінъ васъ завжді зустріне въ каптані зъ тонкого сукна, отъ такої барви, якъ захоложений картопляний кісіль; за те сукно плативъ вінъ у Полтаві либонь чі не по шість рублівъ за аршинъ. Въ ёго чобіть, — у насъ ніхто не скаже на цілому хуторі, — щобъ чути було дёгтемъ: тільки всякому звісно, що вінъ мастивъ їхъ самимъ найкращимъ смаль-

цемъ, якого, здається; радий бувъ би инший мужикъ положити і въ кашу. Ніхто тежъ не сказавъ би, щобъ вінъ коли небудь сякавъ носа у полу одъ свого каптана, якъ то роблять инші люде ёго звання, — але достававъ зза пазухи гарненько зложену білу хустку, вишиту по всіхъ краєчкахъ червоною заполецею, і, зробивши що тамъ слідъ, складавъ її знову, якъ завжді, у дванадцятєро і ховавъ за пазуху.

А одинъ зъ гостей... ну, той уже бувъ такий паничъ, що хочъ заразъ одясти засідателемъ, або підкоморіємъ. Бувало постановить передъ себе палець, та дивлячись на кінець того пальця, і почне розказувати — химерно, та мудо, якъ у тихъ друкованихъ книжкахъ! иншимъ часомъ слухаєшъ, слухаєшъ та ажъ рѳзбачъ візьме! Нічого, хочъ убийте, не второпаєшъ! Звідкіля вінъ і слівъ достававъ такихъ? Хома Григоровичъ якось то ёму про се гарну сплівъ прїказку: вінъ розказавъ ёму, якъ одинъ школяръ, що учився у якогось дяка читати та писати, приїхавъ до батька і ставъ такимъ латинцемъ, що навіть забувъ нашу мову християнську, усі слова звертавъ на „усъ“: лопата у ёго — лопа-тусъ, баба — бабусъ. Отъ, трапилось якось, пішли вони у-купі зъ батькомъ у поле. Латинець побачивъ граблі тай питає въ батька: „Якъ се, батьку, звеця по вашому?“ тай наступивъ, роззявивши рота, ногою на кілочки. Батько не встигъ зібратись зъ відповіддю, якъ держально, розлетившись, піднялось у-гору, та торѳхъ хлопця въ лобъ! „А, проклятуці граблі!“ скри-

кинув тоді школяръ, схопившись рукою за лобъ та підскачивши на аршиць : „чортяка бъ зіпхнувъ їхъ батька зъ мосту, — якъ же вони дошкўльно бьються!“ — Такъ óть якъ! згадавъ, якъ і звуться, неборакъ! — Така приказка не до мислі прийшлась мудрієві оповідачу : Не кажучи ні слова, вставъ вінъ зъ місця, розставивъ ноги посередъ кімнати, похиливъ голову трохи на-передъ, засунувъ руку у задню кишеню въ своєму гороховому каптані, витягъ круглу піць лякомъ табактирку, стукнувъ пальцями по намалёваній пиці якогось бусурманського генерала і, захопивши не малий понюхъ табаки, розтертої зъ попільомъ та листомъ зъ любистку, підвісь її „коромисломъ“ до носа и витягнувъ на лёту цілу купку, — і всё ні слова ; та якъ полізь у другу кишеню і витягъ синю въ краткахъ хустку, тоді тільки проімривъ самъ собі, либонь чі не сеє примівлє : „Не мечіте бісеру перёдъ свиньми“. „Ну, бути жъ теперь сварці!“ подумавъ я, побачивши, що пальці у Хоми Григоровича такъ і зтулювались — дати дулю. На щастя, моя стара догадалась постановити на стіль гарячий книшъ зъ масломъ ; усі узялись за діло. Рука Хоми Григоровича, замість того, щобъ дати дулю, потяглась до книша, і, якъ завжді буває, почали вихваляти господишу.

Ще бувъ у насъ одинъ оповідачъ ; тільки той (не треба булюбъ проти ночі й згадувати про ёго) такі вискіпувавъ страшні оповідання, що волосся до гори ставало ! Я навіть і не вмщавъ їхъ сюди : ще налякаєшъ

добрихъ людей такъ, що пасішника, прости Господи, мовъ того чортяки всі лякати муться! Нехай лучче якъ доживу, — коли Богъ дасть, — до нового року та надрукую другу книжку, тоді можна буде пострахати марищами зъ того світа, та дивами, які чинились у старовину, въ християнській стороні нашій. Міжъ тими оповіданнями може бути, знайдете побрехеньки й самого пасішника, які розказавъ вінъ своїмъ опукамъ. Аби слухали та читали, а въ мене либонь, — отъ тільки лінъ проклятуща гра́батись, — набереться і на десять такихъ книжокъ!

Такъ отъ я бувъ уже забувся саме найважнійше; якъ будете, панове, їхати до мене, то простісінько беріться по стовповому шляху на Дикацьку. Я навмисне і написавъ її на першому аркуші, щобъ хутнішъ добрались до нашого хутора. Про Дикацьку-жъ, думаю, ви начулись доволі. І то сказати, що тамъ будинокъ не потакъ якого небудь пасішникового курія! А про садокъ нічого й казати: у Петербурзі вашому, певне, не здибати такого! Якъ приїдетежъ у Дикацьку, спитайтесь тільки у першого зустрічного хлопцяти, що пасе, въ засмальцёваній сорочці, гусей: „А де живе пасішникъ Рудий Панько?“ „А онъ тамечки!“ скаже вішъ, показавши пальцемъ, і, коли схочете, доведе васъ до самого хутора. Прошу тільки не дуже то закладати назадъ руки та, якъ то говориться, фивтіти, бо шляхі по нашихъ хуторахъ не такі рівні, якъ передъ вашими будинками! Хома Григоровичъ, отъ позаторікъ, якъ їхавъ зъ Ди-

каньки, навідався таки въ провалья, зъ своєю новою тартайкою та зъ гнідою кобилою, — дарма що самъ поганя та поверхъ своїхъ очей наклада часомъ ще й купівані.

За те вже, якъ зъ ласки своєї завітаєте, то динь подамо такіхъ, якихъ ви, може, зъ роду не їли; а меду, і забожуся, що кращого не знайти по хуторахъ. Зміркуйте собі, що якъ унесешъ щільникъ, — то пахъ піде по всій хаті, здумати неможна, який! Медъ вамъ чистий, якъ слёза, або кришталь дорогий, що въ серéжкахъ буває. А якими пирога́ми нагодує моя стара! Що за пироги́, колибъ тільки ви знали! са́харъ, чистий вамъ сахаръ! а масло, — то такъ і течé по губахъ, якъ почнешъ їсти. Подумаєшъ тільки: до чо́го не здатні тії жішки! — А чи пили ви, панове, грушевий квасъ зъ терномъ, або варенуху зъ родзинками та сливами? Або не лучалося вамъ їсти путрю зъ молокомъ? Боже ти мій милий, якої тільки страви нема на світі! Почнешъ їсти — смако́та, таї годі: солоднеча незмірку́вана! Торікъ..... Але що се я справді такъ розбазікався! Приїздіть лишень тільки, приїздіть хутенько, — а нагодуємо та́къ, що будете розказувати „і стрічному й поперечному!“

Пасішникъ Рудий Панько.

ЗАПРОПАЩА ГРАМОТА.

(БУВАЛЬЩИНА.)

Такъ ви хочете, щобъ я вамъ розказавъ про діда?
— Добре, чомужъ не потішити оповідкою!

Охъ, старовина́, старовина́! Що за радість, що за втіха впаде на серце, якъ почувешъ про те, що давнó, давнó, і року ёму і місяця нема, діялось на світі! А якъ вплутається ще якій небудь родичъ, — дідъ або прадідъ, — ну, тоді і рукою махни: бодай я похлинувся за акахвистомъ Великомучениці Варварі, коли не привиджується, мовъ би самъ усе те робишъ, — неначе влізъ въ прадідівську душу, або прадідівська душа гуляє въ тобі..... Ну, мені нема гіршъ якъ оті наші дівчата та молодиці: зъявись тільки імъ на очі, — заразъ: „Хома Григоровичъ, Хома Григоровичъ! а ну-те, — яку небудь страховинну казочку! ось нуте бо, нуте!“ та-та́, та-та́, та-та́, — і почнуть, і почнуть.... Розказать-то, звісно, не штука, та подивіться, що робиться зъ ними пóтімъ у постелі. Аджежъ я знаю, що кожна тримтить підъ укриттямъ, мовби її пропасниця трясе, і радабъ зъ головою влізти въ кожухъ. Дряпне объ горщикъ мишъ, сама якъ небудь зачепить ногою кочергу, — крий Бо-

же! — і душа́ въ п'ятахъ. А на другий день, якъ нічого не було; чіпляється знову: розкажи їй страшну казку, та й годі! — Щожъ-би таке розказать вамъ? Одразу і не наверзеться на думку.... Такъ, розкажу я вамъ, якъ відьми грали зъ покійнимъ дідомъ у дурня. Тільки зарані прошу васъ, люде добрі, не збивайте зъ паптелику, а то такий кісінь вийде, що соромъ буде въ ротъ взяти! — Покійний дідъ, треба вамъ сказати, бувъ не зъ простихъ за свого часу козаківъ. Знавъ і твердо-онъ і словотітлу поставити. Въ свято одчеше було апостола такъ, що теперъ і поповичь ивний нехай сховається! Ну, самі знаєте, що въ тодішні часи, коли зібрати зо всього Батурина письменнихъ, то нічого булобъ і шапки підставлять, — въ одну жменю можна було-бъ усіхъ убгати. Тужъ-то нічого й дивуватись, що всякий, хто було зустріється, вклонявся дідові мало не въ поясъ. — Одногожъ разу здумавъ вельможний гетьманъ послати за чимсь до цариці грамоту; тодішній повковий писарь, — отъ, лиха годіна ёго знає, прозвища не згадаю.... Вискрякъ не Вискрякъ, Мотузочка не Мотузочка, Голопуцёкъ не Голопуцёкъ... знаю тільки, що якоесь чудно починається те мудре прозвище, — покликавъ до себе діда і сказавъ ёму, що отъ виражає ёго самъ гетьманъ посланцемъ, зъ грамотою до цариці. Дідъ не любивъ довго збіраться: зашивъ грамоту въ шапку, вивівъ коня, почоломкався зъ жінкою та зъ двома своїми, якъ вінъ їхъ звавъ, поросітами, зъ котрихъ одинъ бувъ рідний батько хочъ би й вашому

оповідачу, і знявъ за собою таку кураву, неначе п'ятнадцять хлопцівъ заходились гратись посередъ вулиці въ „кашу“. На другий день, ще четверті півні не співали, дідъ уже бувъ въ Конотопі. На ту пору тамъ бувъ ярмарокъ: люду по вулицяхъ такого, що ажъ въ очу миготіло. Тількожъ, якъ була рання пора, то все дрімало, простягшись на землі. Коло корови лежавъ гульвіса парубокъ зъ почервонілимъ, якъ той снігуръ, носомъ; оддалікъ хропла, сидячи, перекупка, зъ кремінями, зъ синькою, дробью та бубликами; підъ возомъ лежавъ циганъ; на возі зъ рибою — чумакъ; на самісній дорозі простягъ свої ноги бородатий москаль зъ поясами та зъ рукавицями.... Ну, всякого зброду, — звичайно якъ на ярмарку. Дідъ спинівся, щобъ роздивитись гараздъ. Тимъ часомъ по яткахъ почали по троху ворухитись: жидівки почали брязчати пляшками, димъ посунувъ по-де-куди кружальцями, і духъ відъ гарячихъ сластёнъ розійшовсь по всьому ярмарку. Дідові спало на думку, що въ ёго нема ні кресала, ні тютюну на поготіві: отъ вінъ і пішовъ вештатися по ярмарку. Не вспівъ же вінъ ступити і двадцяти кроківъ, — якъ на зустрічъ ёму запорожець. Гульвіса, по виду знати! Червоні, якъ жаръ штани, ясний, барвістий поясъ, при боку шабля і люлька зъ мідянимъ цепкомъ по самі п'яти, — запорожець тай годі! Ехъ, люді були! стає, ви-простається, поправить рукою молодецькі вуси, цокне підковами — тай ушкварить! та ще якъ ушкварить: ноги витинають, мовъ те веретено въ баб'ячихъ рукахъ,

мовъ той вихоръ; торкне рукою по кобзі, по всіхъ струнахъ, та заразъ, узявшись у боки, і летить навпрісяди: утне пісні, — гуляй душа!.... Ні, минули вже тіі часи: не бачити вже більше запорожцівъ!... — Отъ, якъ зустрілись, слово по слову, — чі довго пізнатися? Почали балакати, такъ що дідъ бувъ уже зовсімъ і забувся про своє подоріжжя. Нápійка почалась, якъ на весільмі передъ великимъ постомъ. Та, мабуть, на останку надокучило бити горшки та шпурляти въ людей грошима. Та й ярмаркові жъ не вікъ стояти!

Отъ, умовилися нові товариші, щобъ не розлучатися і дорогу держать у купі. Було давно надъ вечіръ, коли вони виїхали въ поле. Сонце пішло на спочивокъ, де-не-де горіли замість ёго червоні пасма; на-около миготіли пиви, якъ празникові плахти чорнобривихъ молодиць. Нашого запорожця страшенні теревені взяли. Дідъ та ще другий приплéнтачъ-гульвіса подумали вже, чі не бісъ засівъ у ёго. Звідкіля щó й бралося! Приведенціі та пригоди розказувавъ такі чудні, що дідъ разівъ скілька хапався за боки, та мало кишокъ не порвавъ одъ сміху. Тільки-жъ въ полі де далі все більше сутеніло, а разомъ зъ тимъ ставала безладнішъ молодецька мова. Далі оповідачъ нашъ зовсімъ замовкъ і здригався при найменшому шелесті.

„Еге-ге, земляче! та ти бо вже не на жарти почавъ совъ лічити. Вже думаєшъ, якъ би додому, та на пічъ!“

— Передъ вами нічого таїться, сказавъ запорожець, одразу повернувшись, і звівъ на їхъ нерухомихъ

поглядъ. Знаєте, що душа моя давно запродана нечистому!

— „Ого яка дивовіжа! Хтожъ на своєму віку не знався зъ нечистимъ? Теперъ то й треба гулять, якъ то кажуть, на прахъ!“

— Гей, гулявъ би я, та сеі ночі остатній часъ молодцеві! Гей, братця! сказавъ вінъ, ударивши їхъ по рукахъ: гей не поспіте однієї ночі! не видайте! Вікъ не забуду вашої ласки!

— Чомужъ не допомогти чоловікові въ такій біді? Дідъ сказавъ прямо, що скорішъ вінъ дасть одрізати оселедця зъ своєї голови, ніжъ попустить чортяці понюхати тією собачою мордою християнської душі.

Козаки наші іхалибъ, може, й далі, колибъ не обгорнула всього неба нічъ мовъ чорпе рядно; въ полі стало такъ темно, якъ підъ кожухомъ. Здалека тільки блищавъ огоникъ, і коні, чуючи близько повітку, поспішались, насторочивши вуха та уковавши очі въ темряву. Огоникъ неначе сунувся на зустрічъ, і передъ козаками зъявилась корчма, похилена на бікъ, мовъ тая баба на дорозі, ідучи зъ веселихъ хрестинъ. Въ ті часи корчми були не те, що теперъ. Доброму чоловікові не тільки розійтися, вдарити гурлиці або тропака, — лягти навіть нігде було, коли въ голову вкинетъся хміль, а ноги зачнуть писати по кóй-онъ-пó. Двіръ бувъ увесь заставлений чумацькими возами; підъ повітками, въ яслахъ, у сіняхъ, — інший зігнувшись, інший простягшись, — хропли якъ ті коти, чумаки. Шинкаръ самъ собі передъ

каганцемъ карбувавъ на ломачці, скілько квартъ та восьмушокъ висушили чумацькі голови. Дідъ, купивши третину відра на трѣхъ, пішовъ підъ повітку. Усі троє полягали поручъ. Але не встигъ дідъ повернутися, ажъ бачить, ёго земляки сплять уже, якъ убиті. Розбудивши третёго козака, що отó приставъ до їхъ, дідъ натякнувъ ёму про обіцянку, дану товаришові. Той прокинувся, протеръ очі та й зновъ заснувъ. Нічого робить, прийшлося самому стерегти. Щобъ чимъ не-будь розігнати сонъ, дідъ оглядівъ всі вози, навідався до коней, запаливъ люльку, прийшовъ назадъ і сівъ знову коло своїхъ. Всюди було тихо, такъ що, здавалось, і муха не пролетить. Ажъ ось, здається дідові, віби зза близького воза, щось сіре витикає роги.... Тутъ очі ёму почали злипатись і вінъ мусивъ що хвилини протирати їхъ кулакомъ, та промивати позостаюю горілкою. Якъ тільки ставало въ очахъ трохи яснішъ, — все зникало. Далі, трохи згодомъ, зновъ витикається зъ підъ воза страшидо.... Дідъ витрищивъ баньки, скілько мѳга; такъ прѳклятажъ дрѳмота все туманить ёго; руки стали якъ цуруналки, голова схилилась і міцний сонъ знемігъ ёго такъ, що вінъ покотився, якъ убитий. Довго спавъ дідъ, і, якъ уже сонце таки добре припекло ёму віголене тімьл, тоді тільки схопився вінъ на ноги. Потягшись разівъ зо два, та почувавши спину, примітивъ вінъ, що возівъ стояло уже не такъ багацько, якъ зъ вечера. Чумаки, либонь, поїхали ще до світа. До своїхъ, — козакъ спить, а запорожця нема́ Питаться, — ніхто

не знає; сама тільки свитка лежить на тому місці. Страхъ і думки обхопили діда. Пішовъ до коней, — ні свого, ні запорожцевого! Що-бъ то за знакъ бувъ! Нехай, запорожця взяла печиста сила, але хтожъ коней? Розміркувавши все, дідъ збагнувъ, що, мабуть, чортъ приходивъ пішки, а якъ до пекла світъ не близький, то вінъ і вкравъ коня. Гірко було дідові на душі, що не здержавъ козацького слова. „Ну“, думає дідъ, нічого робить, піду пішки: може якъ разъ спіткаю дорогою якого купця, що іхатиме зъ ярмарку, — якъ-небудь куплю уже въ ёго коня. Тількожъ кинувся до шапки — і шапки нема! Сплеснувъ покійний дідъ руками, бо згадавъ, що вчора ще вони зъ запорожцемъ помінялись на який часъ шапками. Комужъ більше вкрати якъ не нечистому! Отъ тобі й гостинець гетьманський! Отъ і привізъ грамоту цариці! Тутъ почавъ дідъ вітати чортяку такими призвищами, що, мабуть, не разъ чхалось ёму тоді въ пеклі. Одначежъ лайкою нічого не допоможешъ; а потилиці дідъ скільки не чухавъ, — нічого не мігъ придумати. Що ёго робить? Кинувся дідъ добірати чужого розуму: зібравъ усіхъ добрихъ людей, що були тоді въ шинку, чумаківъ і просто заїзжихъ, розказавъ, що тákъ і тákъ, таке-то лучилось горе. Чумаки довго думали, підперши батогами бороди, крутили головами і сказали, що не чували ще такого дива на цілому хрещеному світі, щобъ гетьманську грамоту вкравъ чортъ. Другі додали, що коли чортъ або Москаль украдуть що небудь, то вже поминай якъ звали. Одиць тільки шин-

каръ сидівъ мовчки въ кутку. Дідъ і підступивъ до ёго. Уже коли чоловікъ мовчить, то, мабуть, у ёго натоптано розуму. Тільки шинкаръ не бувъ щедрий на слова і колибъ дідъ не полізъ у кишеню за п'ятьма злотими, то бувъ би дурно простоявъ передъ нимъ. „Я навчу тебе, якъ знайти грамоту“, мовивъ вінъ, одвівши діда далі. У діда на серці полегчало. „Я бачу по очахъ, що ти козакъ — не баба. Дивись же! коло шинку буде поворотка праворучъ у лісь. Тільки почне въ полі сутеніти, — щобъ ти бувъ уже готовий. Въ лісі живуть цигане і вихидять ізъ своїхъ шатрівъ кувати залізо въ таку нічъ, въ яку тільки самі відьми іздять на своїхъ кочергахъ. Чимъ ті цигане промишляють навспражки, — знати тобі не треба. Багацько буде гримоту по лісі, та ти не йди туди, звідки будешъ чути стукотняву; а буде передъ тобою маленька стежка, побікъ обгорілого дерева: тією стежкою ти собі йди, та й іди, та й іди.... Почне тебе теренъ дряпати, густа орішина дорогу заслоняти, — ти все йди; і якъ прийдеши до невеличкої річки, тоді тільки можешъ зупинитися. Тамъ і побачиши, кого треба. Та не забудь набрати въ кишені тогó, для чого й кишені зроблені.... Ти знаєши, се добро і чорти й люде люблять.“ Сказавши те, шинкаръ пішовъ у свій закамарокъ і не хотівъ більшъ говорити ні слова.

Шокійний дідъ бувъ не аби який чоловікъ: бувало, зостріне вовка, такъ зразу і сцупить ёго прямо за хвістъ; пройде зъ кулаками поміжъ козаківъ, — всі, такъ якъ груші, покотяться на землю. Одначе, щось

поди́рало ёму по за шкурою, якъ увійшовъ вінъ, у таку глупу пічъ, въ лісь. Хочъ би тобі зоріночка на небі! Темно та глухо, якъ у пивниці; тільки чу́тно було, що далеко-далеко у горі, надъ головою, холодний вітеръ гулявъ по верховітьтю, і дерева, мовъ захмелені козацькі голови, весело хитались, шепчучи листямъ п'яну мову. Ажъ ось повіяло такимъ холодомъ, що дідъ згадавъ і про кожухъ, і зненацька немовъ сто молотівъ загрімотіло по лісі, такимъ грімотомъ, що у ёго задзвеніло у голові і, мовъ блискавкою, освітило на хвилинку увесь лісь. Дідъ заразъ побачивъ стежку, котра пробивалась міжъ чагарникомъ. * Ось і обгоріле дерево, і тернові кущі! Та́къ, все та́къ, якъ було ёму казано; ні, не піддуривъ шинкаръ. Одначе не зовсімъ було весело проди́ратись крізь колючі кущі; ще зроду не бачивъ дідъ, щобъ прокляті шпичкі́ та сучкі́ такъ боляче дряпались: шало не за кожнимъ ступнемъ ёго поривало скрикнути. Помаленьку, вибився вінъ на просторіше місце; скільки мігъ примітити, дерева рідшали і ставали де далі такі товсті, якихъ дідъ не бачивъ і по той бікъ Польщі. Зиркъ, — поміжъ деревами блиснула й річка, — чорна, мовъ гартівана крі́ци. Довго стоявъ дідъ надъ берегомъ, роздивляючись на-око́ло. По тімъ боці горить вогонь, і, здається, отъ-отъ має погаснути, та й зновъ одбивається въ річці, — що тремтіла мовъ шляхтичъ у козацькихъ лапахъ. Ось і містокъ! „Ну, тутъ сама́ тільки диявольска чортопхайка хіба проїде.“ Дідъ одначе ступивъ сміливо, і, скоріше ніжъ би инший встигъ добути рі-

жокъ, щобъ понюхати табаки, бувъ уже по тімъ боці. Теперъ тільки роздививсь вінъ, що коло вогню сиділи люде, — та такі мацапури, що другимъ часомъ дорого-бъ давъ, аби-бъ уклизнути відъ такої знакомости. Але теперъ нічого робить, треба спізнатись! Огъ дідъ і виваживъ їмъ поклонъ, мало не въ поясъ: „Помагайбігъ вамъ, добрії люде!“ — Хочъ би тобі одно кивнуло головою: сидять та мовчать, та щось сиплють у вогонь. Бачивши одно місце порожнімъ, дідъ безъ довгихъ заходівъ, сівъ і собі. Довго сиділи мовчки. Дідові уже й надокучило; давай шарити въ кишені, вишавъ люльку, подивився кругомъ, — ні одно не дивиться на ёго. „Уже, панове добродійство, будьте ласкаві: якъ-би такъ, щобъ, на прикладъ сказати, тее...“ (дідъ живъ на свігі не мало, знавъ уже, якъ підпускать баляси, а при okazji, може, і передъ царемъ не вчинивъ би собі сорому) щобъ, наприкладъ сказати, і себе не забуть, та й вамъ збитку не зробити. Люлька у мене є, та того, чимъ би запалить її, немаєся.“ І на сю річъ хочъ би слово; тільки одна мацапура сунула гарячу головешку прямисінько дідові въ лобъ, такъ що, колибъ бувъ трохи не одхилився, то, моглобъ статися, що попрощався-бъ на віки зъ однимъ окомъ. Бачивши далі, що часъ даремне плине, одважився, — чи буде слухати нечисте кодро, чи ні, — розказати про діло. Мацапури і вуха понаставляли, і лапи попростягали. Дідъ догадався, забравъ у жменю всі гроші, що були у ёго, тай кинувъ, мовъ собакамъ, туди, проміжъ їхъ. Якъ тільки кинувъ вінъ гроші, все

передъ нимъ перемішалось, земля задріжала і, — якъ уже, вінъ і самъ не мігъ того розказати, — опинився мало не въ самому пеклі. Батьку мій рідний! охнувъ дідъ, роздивившись добре. Що за страшидла! мацапура на мацапурі, якъ то говориться! Відємъ така пропасні, якъ лучається ишоді на Різдво випаде снігу: та убрані, та розмалёвані, мовъ панпочки на ярмарку. І всі, скілько їхъ тамъ було, якъ п'яні, оддирали якогось чортівського гопака. Кúряву збили, Боже спаси, яку! Дріжаки пройняли бь хрещеного чоловіка, якъ би тільки побачивъ, якъ високо скаче бісовське кодро. Дідові-жъ, не вважаючи на всю страхотняву, зробилось страшенно смішно, коли побачивъ, якъ чорти, крутячи хвостами, зь собачими мордами, на німецькихъ ніжкахъ, звивались коло відємъ, мовъ хлопці коло дівчатъ, а музики товкли себе въ щоки кулаками, мовъ у бубни, та свистали носами, якъ у сопілки. Тільки жъ побачили діда — такъ і потурили до ёго ордою. Свинячі, собачі, козиці, дрохвині, конячі морди, всі попростягались, та отъ такъ і лізуть цілуватъся. Дідъ тільки плюнувъ, якъ тая погань ёго напала. Далі схопили ёго, таї посадили за стіль, завдовшки, може, зь дорогу відъ Конотопу до Батурина. „Ну, се ще не зовсімъ погано“, подумавъ дідъ, побачивши на столі свинину, ковбаси, кришену цибулю зь капустою і багацько різнихъ ласощівъ: „мабуть, дявольска шушваль не держить посту.“ Дідъ таки, — не заважає вамъ тее знати, — не грéбавъ підъ случáй перехопити сёго того на зуби: івъ небожчикъ добре; а

черезъ те, не пускаючись у розмову, присунувъ до себе миску зъ накраянимъ саломъ, та окістъ, взявъ відельце, трохи чимъ менше відъ тихъ виля, котрими господарь бере сіно, захопивъ тимъ відельцемъ найбільший шматокъ, підставивъ скоринку хліба, ажъ, зиркъ, досталося у чужий ротъ! Ось-ось надъ самимъ вухомъ, — чути навіть на весь стіль, якъ чіась морда жує та плямкає. Дідъ нічого; схопивъ другий шматокъ і ось, здається, вже й по губахъ мазнувъ, тільки зновъ не въ свою пельку пішло. Въ третій разъ — зновъ у чужу. Розсердився дідъ, забувъ і страхъ, і въ чіихъ вінъ лапахъ сидить, гримнувъ на відёмъ: „Що ви, іродяче кодро, задумали глузувати зъ мене, чи що? Коли не оддасте заразъ моєї козацької шапки, то будь я католикъ, коли не переверну вамъ свинячихъ вашихъ рилъ на потилицю!“ Не встигъ вінъ вимовить остатніхъ слівъ, якъ всі мацапури оскалили зуби і зняли такий регітъ, що у діда ажъ у душі похолонуло. „Добре“, проверещала одна відьма, котру дідъ мавъ за найстаршу надъ усіма, черезъ те, що личина у неї була краща всіхъ: „Шапку ми тобі дамо, тільки хіба тоді, якъ віграєшъ тричі въ дурня!“

Що зъ ними зробишъ? Козакові сісти зъ бабами въ дурня грати! Дідъ одмовлявся, одмовлявся, далі сівъ. Принесли карти, — такі засмальцёвані, якими тільки въ насъ пошівни ворожать на женихівъ. „Слухай же!“ заставучала відьма вдрўге: „коли хочъ одинъ разъ віграєшъ, — твої шапка; коли жъ всі три рази зостанешся

дурнемъ, то, не прогнівайся, не тільки шапки, а може, й світа більше не побачишъ.“

— „Та здавай уже, здавай, чортова довбне! що буде, те й буде!“ Вже-жъ і карти здано. Взявъ дідъ свої карти въ руки, — дивіться не хочеться, така погань: хочъ би тобі на сміхъ одинъ козиръ. Изъ мастей десятка сама старша, пари навіть ні одної нема; а відьма все суне п'ятерики. Прийшлося остатись дурнемъ! Не вспівъ же остатись дідъ дурнемъ, якъ зъ усіхъ боківъ заржали, забрежали, захрокали всякі морди: „дурень! дурень! дурень!“ — „А, щобъ ти перелопалось, диявольске кодро!“ — скрикнувъ дідъ заткнувши собі пальцями вуха. „Ну“, думає, „відьма підкинула, теперъ я буду самъ здавать.“ Здавъ карти, засвітивъ козиря; подивився на карти: масть хочъ куди і козиръ є. Перше діло йшло якъ не треба краще; тільки-жъ відьма суне — п'ятерикъ зъ королями! У діда на рукахъ самі козирі! Не думавши, не гадавши довго, смальнувъ королівъ козирями!

— „Еге-ге! се вже не по козацьки! А чимъ ти б'єшъ, земляче?“

— „Якъ — чимъ? Козирями!“

— „Еге-жъ, — може, по вашому се й козирі, тільки по нашому ні!“

Зиркъ, — справді проста масть. Що за дідько!

Прийшлося у-друге бути дурнемъ, і диявольске кодро почало зновъ драти пельку: „дурень! дурень!“ такъ що ажъ стіль ходоромъ ходивъ і карти стрибали по

столу. Дідъ розпалився, здавъ у-остатнє. Зновъ іде добре. Далі відьма зновъ п'ятерика; дідъ побивъ ёго і набравъ зъ колоди повну руку козирівъ.

— „Кóзирь!“ крикнувъ вінъ, ударивши по столу картою такъ, що вона зжолобилась навіть. Відьма, не говорячи ні слова, побила восьмакою простої масти.

„А чимъ се ти, стара чортяко, бьєшь?“ Відьма підняла карту: підъ картою була проста шостака. „Ачъ, дьявольска манá!“ мовивъ дідъ і зъ досади вдаривъ по столу кулаками що-сили. На щастє у відьми була погана масть; а у діда, якъ на той часъ, трапились пáри. Почавъ набирати карти зъ колоди, тільки — а ні спосóбу: драптя таке, що дідъ і руки опустивъ. А вь колоді більше ні одной карти. Походивъ уже такъ, не дивлячись, простою шостакою; відьма прийняла. „Отъ тобі й пá! се щó? Еге-ге! мабуть, щось воно та не такъ!“ Отъ, дідъ карти нишкомъ підъ стіль, та й перехрестивъ; зиркъ, — ажъ у ёго на рукахъ тузъ, король, валєть козирєвий, а вінъ замість шостаки пустивъ краю. „Ну, дурень же й я бувъ!.. Король козирєвий! Що, — прийняла? А, кошеча мордо, а туза не хочешъ? Ось тобі — тузъ! валєть!..“ Грімотъ пішовъ по пеклі; відьму напали кóрчі, і, — звідки не взялась, — шапка бухъ дідові прямісінько вь очі! „Ні, сєго мало!“ крикнувъ дідъ, підбадєрившись та надівши шапку. „Коли заразъ не стане передо мною мій козацький кінъ, то отъ побий мене гримъ на сєму самому нечистому місці, коли я не перехрещу святимъ хрестомъ васъ всіхъ!“ та вже

бувъ і руку звівъ; коли се зненацька загуркотіли передъ нимъ кінські кістки.

— „Отъ тобі твій кінь!“

Заплакавъ бідолаха дідъ, якъ мала дитина, дивлячись на ті кости. Шкода старого товариша!.. „Дайте жъ мені хоть якого-небудь коня, вилізти зъ вашого кубла!“ Чортъ ляснувъ малахаємъ, — о́гирь, якъ огонь, загравъ підъ дідомъ, і вінъ, якъ птиця, вилетівъ на-верхъ.

Одначе страхъ обнявъ діда дорогою, коли той кінь, не слухаючи ні гукáньня, ні поводівъ, скакавъ черезъ провалья, та болота. Въ якихъ тільки місцяхъ вінъ не бувъ, — просто ажъ дріжаки проймали, при самій рóсповіді!

Глянувъ дідъ якось собі підъ ноги — і ще гірше злякався: провалья! круча страшенна! А диявольській скотині ні гáдки: прóсто черезъ те провальє! Дідъ держáтись; коли дé тобі! Черезъ пеньки, черезъ купье полетівъ сторчъ головою въ провальє і такъ гепнувся на дні объ землю, що дідові здалось, мовъ би й духъ вибило.

Принаймні, щó тоді зъ нимъ діялось, нічóго не пам'ятавъ і якъ прочúмався та трохи обдивився, то вже розвиднилось зовсімъ. Передъ нимъ мріли знакомі міста і вінъ лежавъ на стрісі своєї хати.

Перехрестився дідъ, якъ злізъ до долу. — Що за чортівъ батько! які тільки зъ чоловікомъ чудасії діються! Зиркъ на руки, — всі въ крові; подививсь у бочку, що стояла стромко, зъ водою, — ажъ і видъ тежъ у крові.

Умившись гараздъ, щобъ не перелякать дітей, увіходить дідъ нишкомъ у хату; коли дівиться, — діти оступаються до ёго, точаться назадъ та жахаючись показують ёму пальцями, мовлячи: „Дивіться, дивіться, тату, — мати, мовъ дурна, скáче!“ І справді, сидить стара, заснувши передъ гребенемъ, держить въ рукахъ веретено і сонна підскакує на лавці. Дідъ, взявши її потихеньку за руку, розбудивъ: „Здорова була, жінко! чи ти здорова?“ Вона довго дивилась, вітрищивши óчі, далі пізнала діда і почала розказувать, що їй снилось, ніби пічъ іздила по хаті і виганяла геть лопатою горшки, цебри, — і ще чортъ зна що таке далі! „Ну,“ каже дідъ, „тобі снілось, а я навсправжки бачивъ. Треба буде, якъ я бачу, освятити хату. Тепера-жъ мені ніколи.“ Сказавши се та одпочивши трохи, дідъ добувъ собі коня і вже не стававъ ні въ день, ні въ ночі, ажъ поки не доїхавъ до місця, та не віддавъ грамоти самій цариці. Тамъ дідъ набачивъ усякихъ дивъ, що стало ёму розказувать на довго після того: Про те, якъ вінъ бувъ заглянувъ у одну кімнату, — нема, у другу — нема, въ третю — щé нема, въ четвертій навіть нема, та ажъ у пьятій уже, зиркъ, — сидить самá, въ золотій короні, въ сівій, новісінькій свитці, въ червонихъ чоботяхъ і золоті галушки їсть; далі, — якъ звеліла насипать ёму повну шапку „синіцями“; якъ... та всёго й згадати не можна! Про ту-жъ мороку свою зъ чортами дідъ і думати забувъ і коли траплялось, що хто небудь згадувавъ про се, то дідъ мовчавъ, мовъ би то

не до ёго приходилось, і великої труднощі стоїло впросити ёго розказати про все, якъ було. І вже мабуть за покуту, що не похопився з'аразъ після того посвятить хати, зъ старою кожнісінького року, якъ разъ въ той самий часъ, диво робилось, та й годі: за щó не візьметься, ноги починають своє, і отъ такъ ажъ жижкі трусяться піти навпрісяди.

ЗАЧАРОВАНЕ МІСЦЕ.

БИЛІЦЯ,

*розповідана Дьякомъ * * * церкви.*

Ій же Богу, надокучило вже розказувать! Та що ви думаете? справді обридло: розка́зуй, тай розка́зуй, — і одчепитись не можна! Ну, добре, я розкажу, тільки вже, ій Богу, вь остатній разъ!

Єге-жъ, отъ ви балакали про те, що чоловікъ може перемогти тую, не тутъ згадуючи, печисту силу. Воно, звичайно, такъ, — себъ-то, коли поміркувати добре, бувають на світі всякі пригоди... одначе, не кажіть сєго: схоче заморочить диявольська сила, то заморочить, ій Богу, заморочить! Отъ послушайте. Насъ всіхъ у батька було четверо; я тоді бувъ ще зовсімъ дурень, — звісно, було всєго роківъ зъ одина́дцять; отъ непаче заразъ памьятаю, що якось полізъ рачки, та ставъ брехати по собачому, а батько посварились на мене, покивали головою, тай кажуть: „Ой, Хомо, Хомо! тебе вже отъ женити пора, а ти дурієшъ, якъ те молоде лоша!“

Дідъ бувъ ще тоді живий і, нехай ёму легенько згадається на тімъ світі, — на нóги бувъ доволі міцний. Було задумає.....е, та що-жъ такъ розказувать?! Одинъ

цілу годину вигрібає жаръ на люльку, другий побігъ чогось за комору. Що-жъ справді! — сказати би хто невóливъ, а то-жъ самі намоглись. Коли слухать, то слухать!

Батько ще зъ раннєї весни повезли тютюнъ у Кримъ продавати, — це пам'ятаю тільки, дві, чи три хури навантажили; тютюнъ бувъ тоді въ ціні. Зъ собою взяли брата мого, такъ роківъ три ёму було, — бачите, щобъ привчивсь зарані чумакувати. Ми й zostались ото: дідъ, мати, я, братъ, та ще братъ. Дідъ засіявъ баштанъ, саме при шляху, тай жити перебравсь у курінь; взявъ вінъ і насъ до себе, — ганяти горобцівъ та сорокъ на баштані. Для насъ се було, не можна сказати, щобъ погано: було за цілісінький день стільки паішся тихъ огірківъ, динь, ріпи, цибулі, гороху, що въ животі, їй Богу, пеначе півні кукурікають! — Ну, воно-жъ за те і користь велика: проїзжачі товчуться шляхомъ, кожному заманеться поласувати кавуномъ чі динею; а зъ близькихъ хуторівъ було нанесуть на обмінъ курей, яєць, індиківъ... Дóбре було життя!

Отже-жъ, дідові більшъ усєго було втішно те, що чумаківъ, було, проїде що дня возівъ зъ п'ятдесятъ. Народъ, знаєте, бувáлий, почне розказувати, — то тільки слухай; а дідові се все одно, що голодному галушки. Інший разъ було зустрінетъся зъ давніми знакомими (діда вже всякъ знавъ); — то вже самі здорові знаєте, що буває, коли зберуться старі: та-ра-ра, та-ра-ра,

отоді, та отоді, такé-то, та такé було.... Ну, і почнуть, — згадають Богъ зна колишнє!

Разъ якóсь, — ну отъ справді, неначе теперъ — діялось, — сонце вже повернуло на західъ, дідъ ходивъ по баштану та скидавъ листъ зъ кавунівъ (бачте, понакривані були, щобъ не попеклись на сонці).

Коли я глянувъ, тай кажу братові: „Дивись, Остапе, — онъ чумаки ідуть!“

„Де чумаки?“ мовивъ дідъ, зводячись; вінъ саме значівъ велику диню, щобъ часомъ хлопці не ззіли.

Шляхомъ іхало возівъ шість. Попереду йшовъ пристаруватий чумакъ, уже зъ сивими вусами. Не дійшовши ступнівъ, якъ би вамъ сказати, може зъ десяткx, вінъ спивсь, та до діда:

„Здоровъ, Максиме! отъ давъ богъ побачитись!“ Дідъ прижмурился, пізнавъ. „А, здоровъ! здоровъ! звідки Богъ несе? І Болячка тутъ? Здоровъ, здоровъ, брате! Що за дідько!. та тутъ усі: і Печеріця! і Ковéликъ! і Стецькó! Здоровъ!“ „А, га, га!... го, го!“ і почали цілуватись!

Волівъ розпрягли та пустили на пóпасъ; вози zostавили при дорозі, а сами сіли очертомъ у гуртъ, та запалили люльки. Але де вже тутъ до люльки! — за приповістками, та за теревенями, наврядъ чі й по одній досталось. Після полудня, дідъ почавъ приймати гостей динями. Отъ, кожний, узявши по дині, обчистивъ її гарненько пожикомъ (народъ, бачте, все такий, що бувъ у бувальцяхъ, знавъ уже, якъ що істься у світі, —

хочъ би й заразъ за панський стілъ здатні сісти); еге, — такъ обчистивши гарненько, проткне коженъ у дині пальцемъ дірочку, вип'є той кісіть, та далі ріже шматочками і їсть.

„А ви щобъ хлопці?“ озвався до насъ дідъ: „чого роти пороззявляли? Танцюйте, бісові діти! Остапе, де твоя сопілка? Ну, лишъ, козакá! Хомо, берися въ боки! Ну, оттакъ! гопъ-чуки, гопъ-чуки!“

Я бувъ тоді хлопець меткий! — Охъ, старість проклята! теперъ уже не втну такъ: замість викрута-сівъ, ноги тільки спотикаються!....

Довго дивився на насъ дідъ, сидячи зъ чумаками. Коли я бачу, ажъ у ёго ноги щось не встоять на місці, — неначе діда хто сіпає за ноги.

„Дивися, лишъ, Хомо“ мовить до мене Остапъ, коли й старий нашъ не піде въ скоки!“

Щожъ ви думаєте? не встигъ доказать, ажъ нашъ дідуга таки не втерпівъ: закортіло, знаєте, почванитись передъ чумаками. „Ахъ, — ви-жъ, бісові діти!“ промовивъ до пасъ: „Хіба-жъ такъ танцюють? Ось якъ танцюють!“ Промовивъ сеє, звівсь, та якъ розставивъ руки, якъ ударить въ закаблуки!....

Ну, нічого сказать, танцювати вінъ танцювавъ такъ, що хотъ би й зъ гетьманшею. Ми оступились, а дідъ і почавъ витинати на тому місці, що було порожне коло грядки зъ огірками. Отъ-же-жъ, тільки що дійшовъ до половини, та саме хотівъ розійтись, викинути якогось мудрого викрутаса, ажъ тутъ — не здіймаються ноги,

та й годі! Що за лиха година! Розігнався зновъ, дійшовъ до середини, — ні, не втне! — поги неваче росóхи поробились. „Ачъ, диявольске місце! ачъ сатанинська морока! Уплутається-жъ Продъ, ворогъ роду людського!.. Ну, якъ же-жъ таки прийняти сорому передъ чумаками?! Ушкваривъ зновъ, тай почавъ різати дрібно, дрібно, — мило подивитись; тільки-жъ до середини, — ні, не танцюється, тай годі!... „А, гемоньський сатано! бодай ти задавився гнилою дипею! бодай ще бувъ малимъ здохъ, сучий сину! отъ на старість у який соромъ увівъ!

І справді ззаду хтось засміявся.

Озираючись, — ажъ ні баштана, ні чумаківъ, — нічого; і позадь ёго нема нічого, і попереду — нічого, і збоку, — скрізь чисте поле. „Еге-ге!.. ссс...отъ тобі й маєшъ!“ Прижмурился дідъ, придивився, — місце, здається, трохи знакове: збоку — лісь, зза лісу стирчить якась віха і видко тую віху далеко, далеко на видокрузі. Що за лиха година? та се жъ голубьятникъ, що въ попа на горóді. Зъ другого боку тежъ щось мріє; придивився, — ажъ то тікъ волосного писаря. Отъ куди запроторила нечиста сила! Покрутившись кругомъ, натрапивъ дідъ на стежку. Місяця не було видно, — замість ёго блискала тільки біла пляма крізь хмару. „Завтра буде вітряно!“ подумавъ дідъ.

Далі зиркь, ажъ оддалікъ стежки спалахнула свічка. „Ачъ!...“ Спишився дідъ і руками не зведе, тільки дивиться. Свічка згасла; тільки ще трохи далі зайнялась.

друга. „Скарбъ!..“ скрикнувъ дідъ: „готовъ Богъ зиде на що закластись, що то скарбъ! — і вже бувъ і на руки поплювавъ, щобъ копати, та оглядівся, що при ёму ві заступа ні лопати. „Овва! шкóда! пу, та хто-жъ знавъ? А може бути, що треба-бъ тільки підняти деренъ, а вінъ гуть і лежить, голубонько! Нічого робить, треба положить хочъ знакъ на місці, щобъ часомъ не забутись, де!“ Отъ, притягъ чималу гільяку, — мабуть колись вітромъ зломало, — поклавъ її на мóгилку, де горіла свічка, та й пішовъ стежкою. Молодий дубовий лісокъ почавъ рідчати; далі майнувъ ї тишъ. „Ну, чі я-жъ не казавъ, що се попова левада!“ шіркує самъ собі дідъ: „оце-жъ і попівъ тишъ! теперъ і версти нема до баштану.“ Пізенько одначе прийшовъ дідъ до дому, та щось і галушокъ не схотівъ їсти. Розбудивъ тільки брата Остапа, спитався, чі давно поїхали чумаки, та й закутався въ кожухъ. Коли-жъ Остапъ почавъ бувъ питатись: „куди се васъ, діду, лиха година посила сёгодні?“ дідъ одказавъ тільки: „не питайся, Остапе! не питайся, а то швидко посивієшъ!“ та й захріпъ такъ, що ажъ горобцівъ сполохавъ на баштані. Та де вже-то ёму тамъ спалося! Нігде правди діти, хитра зъ ёго шельма була, дай Боже ёму царство небесне! — завжди вмівъ викрутитись. Інший разъ було такої почне, що тільки губи кусаєшъ.

Другого дня, тільки що стало въ полі сутеніти, дідъ одягся въ свитку, підперезався, взявъ підъ паху заступъ і лопату, випивъ кухоль сирівцю, надівъ шапку,

утерся полою тай подавсь до попового города. Ось поминувъ тинь і дубовий чагарникъ; проміжъ деревами звивається стежка і виходить на поле, — здається, та сама. Вийшовъ і на поле, — місце якъ разъ таке, якъ учора: онъ і голубьятникъ стирчить; — якъ разъ, якъ учора. Тільки жъ току не видно. „Ні, се не те місце“, міркує дідъ, — те, мабуть, далі; треба, мабуть, повернути до току.“ Повернувъ назадъ, почавъ іти другою дорогою; теперъ уже тікъ видно, а голубьятникъ зникъ! Зновъ повернувъ до голубьятника, — тікъ счезъ. А тутъ, якъ навмісне, почавъ дощикъ накрапати. Побігъ зновъ на тікъ, — голубьятникъ зникъ, до голубьятника, — току нема!..

„А, бодай ти, проклятий сатано, не діждавъ дітей своїхъ бачити!“ А тутъ дощъ приспоривъ, линувъ якъ зъ відра.

Скинувъ же дідъ нові чоботи, щобъ не пожолобились одъ дощу, та задавъ такого дропака, неначе панський винохóдъ. Улізъ у курінь, мокрий, якъ хлющъ, та все тільки щось мимрить самъ собі; а вже що чортяку шанувавъ такими словами, що я й зроду не чувавъ такихъ! Кажу вамъ, я мабуть би зчервонівся зъ сорому, якъ би се було въ день.

Другого дня вставъ я, дивлюсь, — дідъ уже ходить по баштану, наче-бъ то нічого й не було, та накриває собі лопухами кавуни. За обідомъ старий зновъ розговорився, почавъ лякати меншого брата, що проміняє ёго на кури, замість кавуна; по обіді зробивъ

зъ дерева дві вищавки і погравъ на їхъ; потімъ давъ на забавку дню, зігнуту у три погібелі, мовъ гадюка: вінъ звавъ її турецькою. (Тепера такихъ днівъ я нігде не бачу; правда, й дідові насіння десь здалека досталось). — Пізпенько, вже по вечері, пішовъ дідъ копати грядку на пізні огірки; отже проходивъ коло того зачарованого місця, та й проширивъ самъ собі: „прókляте місце!“ Зійшовъ на середину, де не танцювалось учора, та ще й заступомъ ударивъ зъ пересердя. Коли зиркъ, — навкруги ёго тє сіме поле: зъ одного боку стирчить голубятникъ, зъ другого — той самий тікъ. „Ну, гараздъ, що надумався взяти зъ собою зіступъ. Онъ-де й стежка й могилка! онде й гілька наволочена! генъ-генъ горить свічка!.. колибъ же тільки не помилитись!“

Побігъ вінъ підтюпцемъ, піднявши заступъ у-гору, неначе хотівъ нимъ пошанувати кабана, що часомъ ундиться въ бантанъ. Біля могилки спинівся. Свічка згасла; на могилі лежавъ камінь, зарослий травою. „Сей камінь треба підняти!“ розміркувавъ дідъ, та й почавъ підкопувати ёго зъ усіхъ боківъ. „Та й великий-же, гаспедський камінь!“ Отъ-же-жъ, упёршись міцно ногами въ землю, дідъ таки зіпхнувъ ёго зъ могили, тільки загуло долиною. „Туди й дорога! Теперъ швидче піде діло!“

Тутъ дідъ ставъ, добувъ табатирку, насипавъ на кулакъ табаки, та тільки що хотівъ нюхнути, ажъ се въ ёго надъ головою — „ачхи!“ — чхнуло такъ, що

дерева захитались, а дідові навіть увесь видъ заплювало. „Хочъ би на́-бікъ одвернувся, коли вже хочешъ чхати!“ промовивъ дідъ, протираючи очі. Обдивився, — нема нікого. „Огъ-же мабуть не любить чортяка табаки!“ міркує дідъ, ховаючи табаку за пазуху, та беручись за заступъ. „Дурень-же вінъ, а такої табаки, ні батькові ні дідові ёго не доводилось нюхати!“ Почавъ копати, земля м'яка, — заступъ такъ і йде въ землю; ажъ далі, — щось брязнуло. Одкниувъ землю, бачить — казанъ.

— „А, голубе, осьдечка ти!“ скрикнувъ дідъ, підвіжуючи казанъ заступомъ.

— „А, голубе, осьдечка ти!“ — запищавъ зневацька якийсь птичий дзёбъ, клюнувши казанъ.

Оступився дідъ і заступъ упустивъ.

Ажъ се й зверху, зъ дуба, мекнула бараняча голова: „А, голубе, осьдечка ти!“

— „А, голубе, осьдечка ти!“ ревнувъ ще й медвідь, виткнувши морду зза дерева. Діда дріжакі пройняли.

— „Та тутъ страшно й слово сказати!“ промовивъ дідъ самъ собі.

— „Тутъ страшно й слово сказати!“ піснувъ зновъ птичий дзёбъ.

— „Тутъ страшно й слово сказати!“ мекнула бараняча голова.

— „Слово сказати!“ реву́въ медвідь.

— „Оце!“ мовивъ дідъ та й самъ злякався.

— „Оце!“ писнувъ дзѣбъ.

— „Оце!“ мѣкнувъ баранъ.

— „Це!“ ревнувъ медвідь.

Жахаючись, озирнувся дідъ навкруги себе... Боже мій, яка нічъ, — хочъ въ око стрель! ні зірокъ, ні місяця. Кругомъ провальє! підъ ногами бездонне провальє, надъ головою нависла гора, і отъ-отъ-отъ, здається, такъ і повáлється на ёго! Ажъ ось здається дідові, що зза гори моргає якась морда... у-у! нісь — наче той ковальский міхъ; ніздрі — въ кожную відроводи влізе; губи, — ій-же Богу, мовъ дві колоди! Червоні очі викотились до-гори... Та ще й язика висолопило, та й дражниться! „А, дідько бъ тобі утісся!“ промовивъ дідъ, кинувши казанокъ: „задавися ти своїмъ скарбомъ! що за паскудна морда!“ — та вже бувъ посу́нувъ звідти, але побачивши, що все т́акъ, якъ і перше, вінъ спинівся. „Се тільки лякає нечиста сила!“ Взявся зновъ до казанка, — ні, тяжкий. Що робить? Не покинути-жъ тутъ! отъ зібравшись зъ усією силою, вхопився вінъ за ёго руками: „Ну, вразъ, вразъ! ще трохи, ще, ще!“ витягъ.

„О! тепѣречка понюхати табаки!“

Добувъ табатирку. Отжежъ, перше, ніжъ понюхати, подивився добре навкруги, чи нема часомъ кого. Здається, що нема; коли се, здається ёму, що пенѣкъ надимається й са́пає, ростуть ёму вуха, червоні очі наливаються, ніздрі роздимаються, нісь зморщився, і отъ такъ і збирається чхнути. „Ні, не буду нюхати табаки!“

подушавъ дідъ, сховавши табатирку: „зновъ заплює сатана очі!“ схопивъ скорішъ казанокъ, тай дременувъ, чимъ дужъ; тільки чує, що ззаду хтось такъ і чухрає хворостиною по ногахъ... „Ой, ой, ой!“ репетувавъ дідъ, біжучи зъ усієї сили, та тільки якъ добігъ до попового города, тоді звівъ трохи духъ.

„Куди се дідъ зайшовъ?“ думали ми, дожидаючи вже годинъ зо три. Вже давно й мати прийшла зъ хутора, зъ галушками. Нема, тай нема діда! Повечеряли самі вже. По вечері вимила мати горщикъ, та й шукає місця, дебъ вилити помні, бо навкруги всюди були грядкі; коли дівиться, лізе простісінько до неї на зустрічъ кúхва. Въ небі таки темпенько було. Мабуть, хто небудь зъ хлопцівъ, пустуючи, сховався тай підштовхує тую кухву ззаду. „Отъ якъ разъ, сюди й вилити помні!“ мовила, тай вилила гарячі помні.

„Ой!“ крикнуло щось грубо. Зиркь, — дідъ! Ну хто-жъ знавъ, що то вінъ?! Йй Богу думали, що діжка лізе! Признатись по правді, хочъ воно трохи й гріхъ, а, справді, смішно здалось, якъ сива голова дідова була въ помняхъ та обвішана шкурками зъ кавунівъ та динь. „Ачъ, бісова баба!“ мовивъ, обтираючи голову полою: — якъ обшпарила! Наче свиню передъ Різдвомъ! Ну, хлопці, буде вамъ теперъ на бублики! будете, сучі сини, въ золотихъ жупанахъ ходитъ! Дивіться-лишь, дивіться, щó я вамъ прищісь!“ — промовивъ дідъ одкривши очі. |Щожъ би ви думали таке тамъ було? — подумайте гараздъ, — га? Золото? Отъ тó-то-жъ, що не золото:

сміття, паскудство... соромъ казати, що таке: — плюнувъ дідъ, шпурнувъ казанокъ, ще й руки після того помивъ.

Зъ того часу залявъ дідъ і насъ діймати коли небудь віри чортаці: „І не думайте!“ часто казавъ вінъ намъ: „все, що-бъ не сказавъ ворсгъ Господа Христа, все збрéше сучий синъ!“ І було тільки почує старий, що въ иншому місці не пéвно: „А, ну, хлопці, нумо хрестити!“ крикне вінъ на насъ: „такъ ёго! такъ ёго! добре! гараздъ!“ і почне хрестити. А те прокляте місце, де не танцювалось, загородивъ тиномъ, наказавъ кидати туди все, що єсть непотрібного, — весь бурьянъ та сміття, що згрібавъ зъ баштану.

То óсь якъ часомъ морочить печиста сила чоловіка! Я добре знаю ту землю: полімъ наймали її въ батька сусідні козаки підъ баштанъ. Земля славна, урожай бувъ завжді чудесний: тільки на тому зачарованому місці нікóли не було нічого путнёго. Засіють якъ слідъ, — а зійде таке, що й розібратъ не можна: гарбузъ — не гарбузъ, кавунъ — не кавунъ, огірокъ — не огірокъ... чортъ зна що таке.
